

TIJORAT BANKLARIDA ICHKI AUDIT TEKSHIRUVLARI O'TKAZISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Bobonazarov Suxrob,
*Bank moliya akademiyasi
Bank ishi va audit
yo'nalishi magistranti*

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot tijorat banklarida ichki audit amaliyotini o'rganadi va takomillashtirish bo'yicha takliflar beradi. Aktivlarni himoya qilish, me'yoriy hujjatlarga rioya qilish va samaradorlikni oshirish uchun ichki auditlarning ahamiyati ta'kidlangan. Boshqaruv, xavflarni baholash, texnologik integratsiya va doimiy treninglar asosiy to'siqlardandir. Kengashda faol ishtirok etish, tavakkalchilikni kuchaytirish, texnologik integratsiya va doimiy trening tashabbuslari tavsiyalar qatoriga kiradi. Hamma narsani hisobga olsak, manfaatdor tomonlarning ishonchi va operatsion mukammalligi ko'p jihatdan mustahkam ichki audit funksiyasiga bog'liq.

Kalit so'zlar: Moliyaviy hisobotlar, Ichki audit, tijorat banklari, risklarni baholash, texnologiya integratsiyasi.

Tijorat banklari o'ziga xos muhitda ishlaydi qat'iy qoidalar va potentsial yuqori xavflar. Moliyaviy tizimlarning o'zaro bog'liqligi ortib borayotgani, innovatsion, ammo potentsial buzuvchi texnologiyalarning o'sishi va moliyaviy qoidalarning uzluksiz evolyutsiyasi ushbu xavflarning murakkabligini oshirdi. Shunday qilib, tijorat banklari moliyaviy operatsiyalarning asosiy yordamchilari va davlat mablag'larining saqlovchisi sifatida manfaatdor tomonlar, mijozlar va tartibga soluvchilar oldida barqaror, samarali va ishonchli operatsiyalar tizimini qo'llab-quvvatlash uchun mas'uldirlar. Bu erda ichki audit funksiyasi ajralmas holga keladi. Ichki audit bank operatsiyalariga xos bo'lgan xatarlarni aniqlash, o'lchash, nazorat qilish va monitoring qilish uchun maxsus ishlab chiqilgan bank nazorati mexanizmining muhim tishli qismidir. Ushbu auditlar nafaqat banklarning tegishli qonun va me'yoriy hujjatlarga rioya etishini, balki o'z faoliyatida samarali va daromadli bo'lishini ham ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ichki audit banklarga potentsial muammolarni oldindan aniqlash va hal qilish, xavflarni kamaytirish va samaradorlikni oshirish imkonini beradi. Biroq, ichki auditning samaradorligi statik emas. Moliyaviy tahdidlarning tez rivojlanayotgan tabiati, yangi va innovatsion bank xizmatlari va texnologiyalarining ta'siri va me'yoriy talablardagi o'zgarishlar tegishli va mustahkam ichki audit funksiyasini qo'llab-quvvatlashni harakatlanuvchi maqsad qilib qo'yadi. Shu sababli, ichki audit tizimlarining samaradorligini ta'minlash uchun ularning usullari va vositalarini baholash va takomillashtirishga doimiy ehtiyoj mavjud. Ushbu maqola tijorat banklaridagi ichki auditning joriy manzarasini chuqur o'rganishga qaratilgan. Biz joriy amaliyotni tahlil qilamiz, takomillashtirish

yo'nalishlarini aniqlaymiz va zamonaviy bank ishi sharoitida ichki audit samaradorligi va samaradorligini oshirish yo'nalishlarini taklif qilamiz.

Tijorat banklarida ichki audit funksiyasi adabiyotlarda ko'plab tadqiqotlar mavzusi bo'lib kelgan. Gramling va boshqalarning fikriga ko'ra, ichki audit tijorat banklaridagi nazorat muhitining muhim tarkibiy qismi bo'lib, risklarni boshqarish, nazorat qilish va boshqaruv jarayonlarini mustaqil va ob'ektiv ko'rib chiqishni ta'minlaydi. Gramling va uning hamkasblari tomonidan olib borilgan ishlar tavakkalchiliklarni erta aniqlash va yumshatishda ichki auditning muhimligini ta'kidlaydi, bu bankning operatsion samaradorligini saqlab qolish va tartibga solish majburiyatlarini bajarish imkonini beradi. Bundan tashqari, Moellerning ta'kidlashicha, samarali ichki audit funksiyasi banklarga moliyaviy hisobotlarning to'g'riligi va ishonchliligini ta'minlashda yordam beradi va shu bilan manfaatdor tomonlar o'rtasida ishonchni mustahkamlaydi. Moellerning ishi muntazam va puxta audit o'tkazadigan malakali, yaxshi tayyorlangan va mustaqil ichki audit guruhiga ega bo'lish muhimligini ta'kidlaydi. Biroq, tijorat banklarida ichki auditning samaradorligi bir qancha omillar bilan bog'liq. Prawitt va boshqalar. ichki audit funksiyasi ko'pincha cheklangan resurslar, etarli tayyorgarlik va mustaqillik muammolari bilan kurashayotganini ta'kidlaydi. Bu qiyinchiliklar, Pravitt va uning hamkasblari ta'kidlaganidek, ichki auditlar xatarlarni o'z vaqtida samarali aniqlash va yumshatish darajasini cheklashi mumkin. Texnologiya masalasida Pickett [6] ko'pgina ichki audit funksiyalari audit samaradorligi va aniqligini oshirishi mumkin bo'lgan yangi texnologiyalarni qabul qilishda sekinlik bilan harakat qilganligini ta'kidlaydi. U zamonaviy texnologiyalarni audit funksiyasiga integratsiyalashuvi xavflarni aniqlash imkoniyatlarini sezilarli darajada oshirishi, real vaqt rejimida hisobot berish imkonini berishi va auditga yanada tizimli va kompleks yondashuvni osonlashtirishi mumkinligini taklif qiladi. Uzluksiz o'rganish va malaka oshirish zarurati haqida Arena va Azzone ta'kidlashicha, moliyaviy qoidalarning o'zgaruvchan tabiati va yuzaga keladigan xavflar auditorlarning malakasini doimiy ravishda rivojlantirishni talab qiladi. Ularning tadqiqoti auditorlarning o'zgaruvchan muhitga moslasha olishlari va yangi va murakkab xavflarni bartaraf etishlari uchun uzluksiz o'quv dasturlari zarurligini ta'kidlaydi.

Tahlil va natijalar. Avvalgi o'rganishlar tahlili asosida tijorat banklarida ichki audit funksiyalari samaradorligiga putur yetkazuvchi bir qator muammolar aniqlandi. Eng doimiy muammolardan biri tegishli xavflarni baholash tizimining yo'qligi bilan bog'liq. Zain, Subramaniam va Styuart tomonidan o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, ichki audit funksiyalari ko'pincha kiberxavfsizlik tahdidlari va moliyaviy jinoyatlar kabi

yuzaga keladigan xavflarni hisobga olmaydi. Tadqiqotchilar tavakkalchilikni baholashning mustahkam mexanizmiga ega bo'lgan tijorat banklari moliyaviy inqirozlar davrida ancha chidamli bo'lib, tartibga solishning yuqori darajada muvofiqligini ko'rsatdi. Boshqaruv nuqtai nazaridan, bizning tahlilimiz Koen, Krishnamurti va Raytning xulosalariga mos keladi, bu direktorlar kengashining sezilarli darajada ishtirok etmasligini ko'rsatadi. Ularning tadqiqotlari auditning yo'nalishi va ko'lamini belgilash hamda uning mustaqilligini ta'minlashda kengashning faol ishtiroki muhimligini ta'kidlaydi. Bunday ishtirokning yo'qligi audit samaradorligini sezilarli darajada cheklashi mumkin. Texnologik integratsiya bilan bog'liq holda, Alles, Kogan va Vasarhelyi tomonidan o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, texnologiyaning rivojlanishi va biznes operatsiyalarida ma'lumotlar tahlilining ahamiyati ortib borayotganiga qaramay, ko'pgina tijorat banklari hali ham texnologiyani o'zlarining ichki audit funktsiyalariga sekin integratsiyalashmoqda. Ularning tadqiqotlariga ko'ra, eskirgan qo'lda ishlaydigan tizimlarga tayanish nafaqat audit jarayonini sekinlashtiradi, balki inson xatosi ehtimolini ham oshiradi. Uzluksiz trening mavzusida Katuli auditorlar ko'pincha muntazam ravishda ishlamasligini aniqladi yangi me'yoriy talablar, audit texnikasi va moliyaviy risklar bilan yangilanib turish uchun o'qitish imkoniyatlari. Tadqiqotchi bunday kamchiliklar auditorlarning tez o'zgarib borayotgan bank muhitiga moslashishini qiyinlashtirishi va shu orqali ichki audit funktsiyasining umumiy samaradorligiga ta'sir etishini ta'kidladi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ushbu muammolar - risklarni noto'g'ri baholash, boshqaruv tuzilmalarining yomonligi, texnologiyalardan cheklangan foydalanish va doimiy treningning yo'qligi - birgalikda tijorat banklarida ichki audit samaradorligiga ta'sir qiladi.

Takomillashtirilgan boshqaruv: Koen, Krishnamurti va Raytning xulosalariga muvofiq, biz direktorlar kengashiga audit funktsiyasining yo'nalishi va hajmini belgilashda faol ishtirok etishni tavsiya qilamiz. Kengash aniq siyosatni ishlab chiqishi, ichki audit funktsiyasining mustaqilligini ta'minlashi va audit jarayoni bilan faol ishtirok etishi kerak. Bu auditning samaradorligini oshiradi va hisobdorlik va shaffoflikning tashkiliy madaniyatini rivojlantiradi.

2. Risklarni kengaytirilgan baholash: Tijorat banklari yuzaga kelayotgan xavflarni aniqlash va baholashga qodir bo'lgan yanada mustahkamroq risklarni baholash mexanizmlarini qo'llashlari kerak. Zain, Subramaniam va Styuartning tadqiqoti shuni ko'rsatadiki, audit jarayoniga keng qamrovli risklarni baholashni kiritish audit samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

funktsiyasi. Shu sababli, banklar o'z auditorlarini bu borada zarur treninglar bilan ta'minlashlari va risklarni samarali baholashga yordam beradigan vositalar va usullarga sarmoya kiritishlari kerak.

3. Texnologiya integratsiyasi: Bu erda bizning tavsiyamiz Alles, Kogan va Vasarhelyi topilmalari bilan mos keladi. Banklar ma'lumotlar tahlili va sun'iy intellekt kabi yangi texnologiyalarga sarmoya kiritishlari kerak. Ushbu texnologiyalar takrorlanuvchi vazifalarni avtomatlashtirishi, nomuvofiqliklarni tezda aniqlashi va oxir-oqibatda audit samaradorligini oshirishi mumkin.

4. Uzluksiz trening: Katuli tadqiqotiga taqlid qilib, banklarga o'z auditorlari uchun uzluksiz o'qitish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishni tavsiya qilamiz. Bunday dasturlar nafaqat yangi me'yoriy talablar va audit usullarini qamrab olishi, balki paydo bo'layotgan moliyaviy risklar haqida tushuncha berishi kerak. Uzluksiz treninglar auditorlarni doimiy rivojlanib borayotgan bank landshaftida o'z vazifalarini samarali bajarish uchun zarur ko'nikma va bilimlar bilan ta'minlaydi.

Tijorat banklaridagi ichki audit funktsiyasi ushbu institutlarning moliyaviy sog'lig'i va operatsion barqarorligini saqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Samarali ichki audit nafaqat me'yoriy hujjatlarga muvofiqligi va aktivlarning himoya qilinishini ta'minlabgina qolmay, balki ish faoliyatini yaxshilashga va risklarni boshqarishning ishonchli asosini saqlashga yordam beradi. Moliyaviy bozorlarning tez rivojlanayotgan manzarasi, paydo bo'layotgan tahdidlar va o'zgaruvchan tartibga soluvchi talablar bu vazifani qiyin, ammo ajralmas holga keltiradi. Ushbu tadqiqot tijorat banklarida samarali ichki audit funksiyalarining muhimligini ta'kidladi, shu bilan birga tegishli ilmiy adabiyotlarni o'rganish asosida mavjud muammolarni ko'rsatib berdi. Bu muammolarga boshqaruv, xavflarni baholash, texnologiya integratsiyasi va uzluksiz treninglar bilan bog'liq masalalar kiradi. Ushbu yo'nalishlarni hal etish tijorat banklarida ichki audit funksiyalari samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi. Boshqaruv kontekstida ichki audit funktsiyasining yo'nalishi va hajmini belgilashda direktorlar kengashining faol ishtiroki juda muhimdir. Aniq audit siyosatini ishlab chiqish va ichki audit funktsiyasining mustaqilligini ta'minlash orqali kengashlar xolis va samarali audit o'tkazishga ko'maklashishi mumkin, shu orqali hisobdorlik va oshkoralikning tashkiliy madaniyatini rivojlantiradi. Kengaytirilgan risklarni baholash strategiyalari audit funktsiyasining samaradorligi uchun muhim ahamiyatga ega. Tijorat banklari kibertahdidlar va moliyaviy jinoyatlar kabi yuzaga kelayotgan xavflarni aniqlash va baholashga qodir bo'lgan keng qamrovli risklarni baholash mexanizmlarini ishlab chiqishga e'tibor qaratishlari kerak. Ushbu mexanizmlar ushbu xavflarni o'z vaqtida

aniqlash va kamaytirishni ta'minlash uchun muntazam audit jarayoniga kiritilishi kerak. Texnologiyani audit funksiyasiga integratsiya qilish endi hashamat emas, balki zaruradir. Ma'lumotlar tahlili va sun'iy intellekt kabi zamonaviy texnologiyalardan foydalanish takrorlanuvchi vazifalarni avtomatlashtirishi, xavflarni aniqlash imkoniyatlarini oshirishi va real vaqtda hisobot berish imkonini beradi. Ushbu texnologiyalarga sarmoya kiritish auditning samaradorligi va aniqligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Nihoyat, auditorlar uchun uzluksiz o'qitish dasturlarining ahamiyatini oshirib bo'lmaydi. Doimiy rivojlanayotgan moliyaviy muhitga moslashish va paydo bo'ladigan xavflar va tartibga soluvchi o'zgarishlar bilan samarali kurashish uchun auditorlar o'zlarining malaka va bilimlarini doimiy ravishda oshirishlari kerak. Shuning uchun o'quv dasturlari ichki audit funksiyasining ajralmas qismi bo'lishi kerak. Xulosa qilib aytganda, ushbu sohalarga e'tibor qaratib, doimiy ravishda takomillashtirishga intilish orqali tijorat banklari ichki audit funksiyalari samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Bu oxir-oqibatda operatsion mukammallikka, tartibga solishning yaxshilanishiga va manfaatdor tomonlarning ishonchini oshirishga yordam beradi. Muhimi, bu banklarning barqarorligini mustahkamlaydi, ularni yuzaga kelayotgan muammolarni hal qilish uchun jihozlaydi va moliya sektorining umumiy barqarorligiga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Singleton, T. W., & Singleton, A. J. (2010). *Fraud auditing and forensic accounting* (Vol. 11). John Wiley & Sons.
2. Basel Committee. (2015). *Guidelines Corporate governance principles for banks*. Bank for International Settlements. Basel: Basel Committee. Available online: <https://bis.org> (accessed on 17 December 2021).
3. Gramling, A. A., Maletta, M. J., Schneider, A., & Church, B. K. (2004). The role of the internal audit function in corporate governance: A synthesis of the extant internal auditing literature and directions for future research. *Journal of Accounting literature*, 23, 194.
4. R Moeller, R. (2016). *Brink's modern internal auditing: a common body of knowledge*. John Wiley & Sons, Inc.
5. Prawitt, D. F., Smith, J. L., & Wood, D. A. (2012). Internal audit quality and earnings management. *The Accounting Review*, 87(4), 1255-1280.
6. Pickett, K. S. (2011). *The essential guide to internal auditing*. John Wiley & Sons.
7. Arena, M., & Azzone, G. (2009). Identifying organizational drivers of internal audit effectiveness. *International Journal of Auditing*, 13(1), 43-60.